

MINSKAT STÖD FÖR ÖVERVAKNING OCH TVÅNGSMEDEL

ULF BJERELD OCH HENRIK OSCARSSON

”Våld kan endast mötas med våld. Om den demokratiska staten vill bestå, måste den med alla medel försvara sig mot våldsangrepp och har därmed icke brutit något mot sina egna principer.”

(Ross 1948:169)

Med vilka medel kan en demokratisk rättsstat försvara sig mot inre och yttre fiender utan att förlora sin själ? Frågeställningen är klassisk inom juridik, rättsfilosofi och statsvetenskap. Den knyter an till ständigt närvarande motsättningar i den demokratiska rättstaten, till frågor som rör det grundläggande samhällskontraktet mellan stat och medborgare. I tider då den demokratiska staten är hotad: Har den då rätten på sin sida att inskränka sina egna medborgares fri- och rättigheter? (Ross 1948; Lustgarten & Leigh 1994).

Den danske juristen och rättsfilosofen Alf Ross (1899-1979) intar en bestämd uppfattning i frågan om huruvida demokratiska stater får ta till svärdet när den är hotad. Hans klassiker ”Varför demokrati?” skrevs 1948 strax efter ett förödande världskrig. Ross ser inga hinder för en demokratisk rättsstat att försvara sig med alla medel mot inre och yttre fiender. Krigsåren hade i många demokratiska länder medfört avsevärda avsteg från fri- och rättigheter. De krigande demokratiska staternas användande av tvångsmedel som post- och paketkontroll, censur, åsiktsregistrering och telefonavlyssning blev en del av krigföringen som sannolikt hade ett stort opinionsstöd i de krigsdrabbade befolkningarna.

I det här kapitlet analyseras utvecklingen av svenska folkets syn på statens användande av tvångsmedel när den nationella säkerheten är hotad. Medborgarnas acceptans för inskränkningar i fri- och rättigheter är viktigt att undersöka systematiskt av flera skäl. Det ger en direkt avläsning på hur stark ställning grundläggande fri- och rättigheter har i samhället. Mer indirekt är mätningarna tänkta att kunna skvallra om hur demokratins medborgare för tillfället önskar att balansera fri- och rättigheter mot nationella säkerhetsvärden.

Svensk övervakning

I vårt eget land finns en lång historia av statlig övervakning av de egna medborgarna. Det är lätt att döma dåtiden med nutida ögon. I historiens ljus är det möjligt att

begripa varför hotbilder från tidiga kalla kriget bet sig fast och institutionaliserades i de militära och polisiära säkerhetstjänsterna. I efterhand kan vi uppröras över iver hos dåtidens Statspolis att använda tekniska nymodigheter – då handlade det om dimafonapparater, ett slags grammofonspelare för ljudupptagning – för att genomföra telefonavlyssning av personer som betraktades som subversiva hot eller misstänktes för brott mot rikets säkerhet. Den slentrianmässiga tillståndsgivningen för telefonavlyssning och en oproportionell användning av personalkontroll (försvarsmaktens underrättelseavdelning hade vid 1950-talets mitt ett personregister med 200 000 svenskar) är ett arv från det kalla kriget som krävde sina offer. Offren för statens övervakning och personalkontroll – oskyldiga människor som ovetandes förvägrades anställningar, utbildningar eller befordringar – hade vi liten kännedom om före den samtidshistoriska forskningen på området (Hjort 1998; Ekengren & Oscarsson 2002).

Diskussionen om övervakning och användande av tvångsmedel är ständigt aktuell, särskilt mot bakgrund av nya tekniska landvinningar. I informationssamhället är staters och företags möjligheter att övervaka människor större än någonsin. Information som medborgarna ständigt och frivilligt delar med sig har en stor potential att missbrukas. Övervakningskameror kan framgångsrikt identifiera människor på ansikten och gångstilar. Bärbara enheter som mobiltelefoner och surfplattor kan användas för att geografiskt spåra rörelsemönster, och potentiellt också för att avlyssna och filma. Man kan inte låta bli att fundera på hur dessa möjligheter till övervakning hade kommit till användning i ett läge där hotbilderna varit lika starka och tydliga som under det tidiga 1950-talet. Historien lär oss att det aldrig hänt att demokratiska rättsstater inte tagit vara på nya tekniska innovationer för övervakning. Nya mätningar (se Annika Bergströms kapitel om nätoro i denna volym) gör gällande att vi idag inte är särskilt bekymrade över hur vi sprider information om oss själva på nätet.

Allt mer restriktiv inställning till tvångsmedel

Vid tre tillfällen det senaste decenniet har SOM-institutet ställt frågor om vilka metoder som bör kunna användas för att motverka hot mot Sveriges nationella säkerhet. Frågebatteriet tillkom från början inom ramen för forskningsprogrammet *Övervakningshistoria*¹ och har analyserats tidigare i SOM-sammanhang, först mot bakgrund av terroristattacken mot World Trade Center den elfte september 2001 och sedan mot bakgrund av diskussionerna om lagen om signalspaning, eller den så kallade FRA-lagen 2008 (Ekengren & Oscarsson 2003; Bjereld & Oscarsson 2009).

Sedan föregående mätning 2008 har debatten om övervakningssamhället genom Wikileaks och Edward Snowdens avslöjanden nått en global nivå. Wikileaks offentliggör hemligstämplade dokument i syfte att avslöja oetiskt beteende av regeringar och företag, och arbetar för fri tillgång till information som uppfattas vara av allmänintresse. Genom sin verksamhet har Wikileaks bidragit till att frågan

om övervakning av enskilda medborgare hamnat högt upp på den politiska dagordningen. Edward Snowden är en tidigare CIA-anställd som avslöjat existensen av storskaliga och hemliga övervakningsprogram, använda i första hand av olika amerikanska myndigheter. Snowdens avslöjanden har föranlett en global debatt om USA:s övervakningsmetoder och andra staters delaktighet i denna övervakning. Den kontroversiella Ipred-lagen, som tvingar internetoperatörer att lämna ut uppgifter om enskilda internetanvändares IP-adresser vid misstanke om till exempel upp- eller nedladdning av upphovsrättsligt skyddat material, har också bidragit till att övervakningsfrågorna kommit i fokus under de senaste åren.

Hur har då den växande debatten internationellt och i Sverige om övervakningsfrågor påverkat den svenska opinionens inställning till statliga myndigheters användning av olika tvångsmedel mot medborgarna? I tabell 1 redovisas andelen svenskar som i 2002, 2008 och 2013 års SOM-undersökningar uppgett att olika tvångsmedel alltid bör kunna användas, användas i undantagsfall, eller aldrig bör kunna användas när nationens säkerhet är hotad. Opinionsbalansen visar andelen alltid-svar minus andelen aldrig-svar. Negativa balansmätt betyder att ett flertal anser att tvångsmedlet aldrig bör kunna användas. Positiva balansmätt innebär att ett flertal anser att tvångsmedlet alltid bör kunna användas.

En första fråga som omedelbart inställer sig är om medborgare över huvudtaget kan ha genomtänkta uppfattningar i svåra bedömningsfrågor om den demokratiska rättsstatens användande av tvångsmedel? Frågor om övervakning dyker upp då och då men kan inte sägas vara särskilt central i den svenska samhällsdebatten. Vad som talar för att respondenterna har uppfattningar är att andelen som använder sig av svarsalternativet "Ingen uppfattning" är relativt låg, mellan 2-14 procent för de olika tvångsmedlen under åren. Vad som talar emot en sådan tolkning är att mittenkategorin "... endast i undantagsfall" mycket flitigt används för många av tvångsmedlen, vilket skulle kunna tyda på att detta alternativ används som ett flyktalternativ av dem som inte har kristalliserade åsikter. Ett tredje evidens som talar för att det existerar gott om strukturerade uppfattningar om tvångsmedel i befolkningen är att de sex-sju indikatorerna på tvångsmedelsanvändning tillsammans bildar ett utmärkt index med god skalbarhet.²

Resultaten från 2013 års SOM-undersökning erbjuder såväl bekräftelser som nyheter när det gäller svenska folkets inställning till tvångsmedel (se tabell 1 och figur 1). Det finns som tidigare en stor acceptans i befolkningen för användandet av tvångsmedel som kameraövervakning, telefonavlyssning och post- och paketkontroll när nationens säkerhet är hotad. Andelen som anser att kameraövervakning aldrig bör kunna användas är så låg som två procent. För post och paketkontroll och telefonavlyssning är det 10 procent som anser att dessa tvångsmedel aldrig bör kunna användas. Tre av tvångsmedlen möter som tidigare ett mycket starkt avståndstagande. Hit hör censur, mötesförbud och åsiktsregistrering (64, 59 respektive 54 procent anser att det aldrig bör kunna användas). När det gäller övervakning av all tele- och datatrafik till och från Sverige är opinionen mer delad. Tjugofyra

Tabell 1 Svenska folkets inställning till olika tvångsmedel, 2002, 2006 och 2013 (procent)

Tvångsmedel	Bör alltid kunna användas	Bör kunna användas, men endast i undantagsfall	Bör aldrig kunna användas	Ingen uppfattning	Summa procent	Antal svars-personer	Opinions-balans alltid-aldrig
Asiktsregistrering							
2002	8	36	46	10	100	1 667	-38
2008	5	33	52	10	100	1 544	-47
2013	4	28	54	14	100	1 636	-50
Censur i press, radio och TV							
2002	9	28	55	8	100	1 674	-46
2008	6	23	63	8	100	1 547	-57
2013	5	21	64	10	100	1 646	-59
Förbud mot demonstrationer och möten							
2002	9	46	39	7	100	1 679	-30
2008	5	42	46	7	100	1 552	-41
2013	5	26	59	10	100	1 650	-54
Telefonavlyssning							
2002	24	67	6	3	100	1 683	+18
2008	20	68	8	4	100	1 551	+12
2013	15	69	10	6	100	1 656	+5
Post- och paketkontroll							
2002	24	60	11	5	100	1 675	+13
2008	17	64	13	6	100	1 548	+4
2013	24	59	10	7	100	1 646	+14
Kameraövervakning av offentliga platser							
2002	47	46	4	3	100	1 692	+43
2008	61	34	3	2	100	1 558	+58
2013	57	37	2	4	100	1 658	+55
Övervakning av all tele- och datatrafik till och från Sverige							
2008	18	54	21	7	100	1 558	-3
2013	12	54	24	10	100	1 657	-12

Kommentar: Frågan lyder: "Vilka av följande metoder tycker Du bör kunna användas för att motverka hot mot Sveriges nationella säkerhet?". De olika tvångsmedlen har i tabellen rangordnats efter andelen som svarat "bör alltid kunna användas". Opinionsbalansmättet beräknas genom att subtrahera andelen "bör aldrig kunna användas" från procentandelen "bör alltid kunna användas".

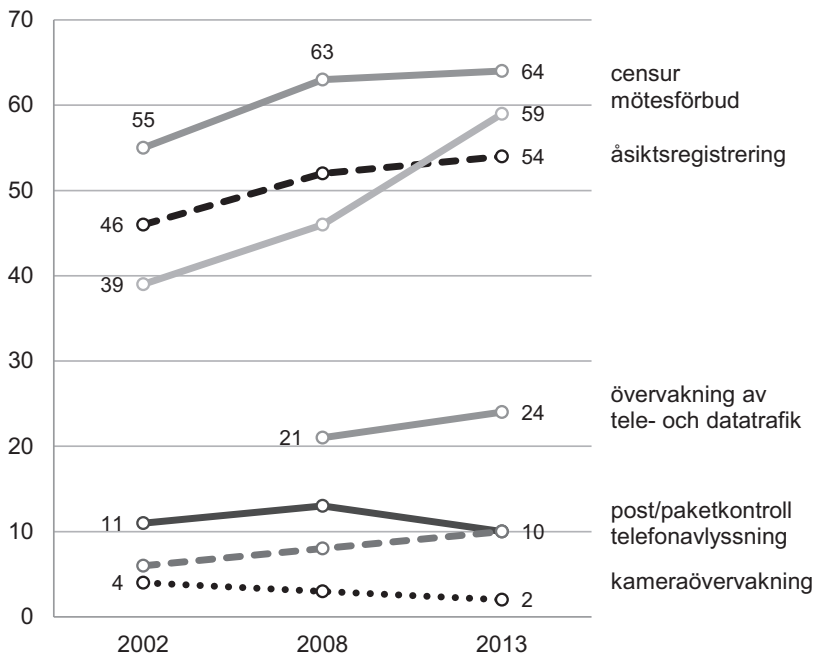
Källa: De nationella SOM-undersökningarna 2002, 2008 och 2013.

procent uppger i 2013 års undersökning att denna typ av övervakning aldrig bör kunna användas när Sveriges nationella säkerhet är hotad.

Förändringarna över tid är spännande eftersom de talar ett tydligt språk. Inställningen till censur, åsiktsregistrering, övervakning av tele- och datatrafik och telefonavlyssning har alla rört sig i mer restriktiv riktning mellan 2002 och 2013. Men framför allt har svenska folket blivit avsevärt mer restriktiva när det gäller användningen av tvångsmedlet mötesförbud. Andelen som anser att mötesförbud aldrig bör kunna användas har ökat från 39 procent i vår första mätning 2002 till 59 procent 2013. Sammantaget har inställningen till tvångsmedel blivit mer skeptisk bland svenskarna under det senaste decenniet.

För kameraövervakning går utvecklingen i motsatt riktning. Svenska folket har blivit något mer accepterande i sin inställning till användande av kameraövervakning. Förändringen i vår skattning av andelen ”aldrig” från 4 till 2 procent mellan 2002 och 2013 kan tyckas liten, men den är statistiskt signifikant ($p < .001$).

Figur 1 Andel som anser att olika tvångsmedel aldrig bör kunna användas för att motverka hot mot Sveriges nationella säkerhet 2002-2013 (procent)

Kommentar: Frågan lyder ”Vilka av följande metoder tycker du bör kunna användas för att motverka hot mot Sveriges nationella säkerhet?”. Se tabell 1 för detaljer om antal svarande.

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 2002, 2008 och 2013.

Inställningen till olika tvångsmedel är inte lika i alla befolkningsgrupper. Vi vet sedan tidigare att kön, ålder, utbildning, vänster-högerorientering och partisympatier har betydelse för graden av acceptans när det gäller tvångsmedelsanvändning (Eken-gren & Oscarsson 2003). Resultaten har vi här valt att sammanfatta i en multipel regressionsanalys där vi har möjlighet att samtidigt undersöka olika förklaringar till svenska folkets attityder till användandet av olika tvångsmedel (se tabell 2).

Resultaten visar att kvinnor allt annat lika tenderar att få en lägre poäng på vårt tvångsmedelsindex än män ($b=-.05$). Det betyder att kvinnor är mindre restriktiva till användande av tvångsmedel. Könsskillnaderna tycks vara särskilt stora när det gäller censur och mötesförbud.

När det gäller åldersskillnader ser mönstren lite olika ut beroende på vad det är för tvångsmedel som undersöks. Yngre (18-30 år) är mer restriktiva än medelålders och äldre när det gäller kameraövervakning, telefonavlyssning och övervakning av data- och teletrafik till och från Sverige ($b=+.10$, $+.09$ respektive $+.13$), medan de tenderar att vara signifikant mindre restriktiva till åsiktsregistrering och mötesförbud ($b=-.04$ respektive $-.03$).

Resultaten visar också förväntade skillnader mellan personer med olika utbildningsnivå. Analysen av tvångsmedelsindex visar att högt utbildade tenderar att vara mer restriktiva till tvångsmedelsanvändning ($b=+.05$) än lågt utbildade och medelutbildade, samtidigt som lågt utbildade är mer tillåtande ($b=-.06$).

Ideologisk orientering har också betydelse och det gäller attityder oavsett vilka typer av tvångsmedel saken gäller. Att identifiera sig till vänster betyder högre grad av restriktivitet ($-.06$) medan högerorientering innebär en mer accepterande hållning ($+.05$).

Även om vi kontrollerat för vänster-högerideologi i modellen ser vi ändå att det också finns signifikanta skillnader mellan olika grupper av partisympatisörer. Referenskategori i analysen är Vänsterpartiets sympatisörer. Folkpartiets och Miljöpartiets sympatisörer skiljer sig inte från V-sympatisörerna i sådan omfattning att det ger upphov till signifikanta skillnader. Dessa tre grupper av partisympatisörer tillhör alltså de mer restriktiva till tvångsmedelsanvändning. Socialdemokraternas, Centerpartiets, Moderaternas och Kristdemokraternas sympatisörer är signifikant mer restriktiva än FP-, V- och MP-sympatisörerna och utgör här en andra gruppering. Sverigedemokraternas sympatisörer tillhör den grupp av partisympatisörer som är mest tillåtande när det gäller användandet av tvångsmedel ($b=-.11$).

Analysen i tabell 2 är genomförd på data från 2002, 2008 och 2013 års SOM-undersökningar. Skillnaderna i inställning mellan olika undersökningsår bekräftar den trend vi sett mot en allt mer restriktiv inställning till tvångsmedel. Respondenter som svarat på frågorna 2008 har högre värde på vårt tvångsmedelsindex – och är följaktligen mer restriktiva till tvångsmedel – än de som besvarat frågorna 2002 ($b=+.03$), och 2013 års respondenter är ännu mer restriktiva ($b=+.05$). Förändringarna mellan 2002, 2008 och 2013 års undersökningar är alla statistiskt säkerställda.

Tabell 2 Regressionsanalys av inställning till olika tvångsmedel 2002-2013 (ostandardiserade regressionskoefficienter)

	Kamera- över- vakning	Telefon- av- lyssning	Åsikts- registre- ring	Post- och paket- kontroll	Censur i press, radio och tv	Mötes- förbud	Signal- spaning	Tvångs- medels- index
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(1-7)
Undersökningsår 2008	-0.05 ***	+0.05 ***	+0.06 ***	+0.04 ***	+0.05 ***	+0.05 ***	-0.04 ***	+0.03 ***
Undersökningsår 2013	-0.04 ***	+0.09 ***	+0.08 ***	-0.01	+0.06 ***	+0.06 ***	-	+0.05 ***
Kvinna	-0.05 ***	-0.00	-0.03 ***	-0.04 ***	-0.10 ***	-0.10 ***	-0.03 ***	-0.05 ***
Ålder								
Yngre (18-30 år)	+0.10 ***	+0.09 ***	-0.04 ***	+0.06 ***	-0.03 **	-0.03 **	+0.13 ***	+0.04 ***
Äldre (60-85 år)	-0.02 **	-0.01	+0.01	+0.06 ***	-0.00	-0.00	+0.01	+0.00
Utbildning								
Låg utbildning	-0.02 *	-0.03 ***	-0.06 ***	-0.05 ***	-0.08 ***	-0.08 ***	-0.09 ***	-0.06 ***
Hög utbildning	+0.01	+0.02 **	+0.06 ***	+0.03 ***	+0.10 ***	+0.10 ***	+0.05 ***	+0.05 ***
Ideologi								
Vänster	+0.03 **	+0.02 *	+0.06 ***	+0.04 ***	+0.07 ***	+0.07 ***	+0.05 ***	+0.05 ***
Höger	-0.03 ***	-0.05 ***	-0.03 **	-0.01	+0.04 ***	+0.04 ***	-0.05 ***	-0.01
Partisynpati								
Socialdemokraterna	-0.04 **	-0.04 **	-0.06 ***	-0.04 **	-0.06 ***	-0.06 ***	-0.04 *	-0.05 ***
Centerpartiet	-0.05 *	-0.05 **	-0.06 *	-0.01	-0.03	-0.03	-0.06	-0.04 **
Folkpartiet	-0.01	-0.02	-0.00	-0.01	-0.01	-0.01	-0.07 *	-0.01
Moderaterna	-0.06 ***	-0.06 ***	-0.04 *	-0.02	-0.02	-0.02	-0.05	-0.04 ***
Kristdemokraterna	-0.02	-0.04	-0.04	-0.05 *	-0.12 ***	-0.12 ***	-0.08 **	-0.06 ***
Miljöpartiet	-0.00	-0.04 *	-0.00	-0.02	+0.03	+0.03	-0.03	-0.01
Sverigedemokraterna	-0.10 ***	-0.15 ***	-0.16 ***	-0.09 ***	-0.06 **	-0.06 **	-0.11 ***	-0.11 ***
Övriga partier	-0.02	-0.02	-0.02	-0.02	-0.06 **	-0.06 **	-0.02	-0.04 **
Konstant	0.31 ***	0.43 ***	0.75 ***	0.45 ***	0.80 ***	0.80 ***	0.60 ***	0.57 ***
Antal svarande	4 659	4 578	4 212	4 478	4 338	4 338	2 873	4 752
R ²	.06	.07	.06	.03	.11	.11	.08	.11

Kommentar: Resultaten är hämtade från en regressionsanalys där de beroende variablerna kodats enligt följande: 0="bör alltid tillåtas", .5="ingen uppfattning"+ "bör kunna tillåtas men bara i undantagsfall"; 1="bör aldrig kunna tillåtas". Tvångsmedelsindex är ett additivt index byggt på indikatorerna 1-6 för undersökningsår 2002 och på indikatorerna 1-7 för undersökningsåren 2008 och 2013. Indexet är normerat mellan 0 och 1 för att underlätta jämförelser. Ju mer positiva skattningar desto starkare motstånd mot tvångsmedlet i fråga. * $p < 0.10$, ** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$.

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 2002, 2008 och 2013.

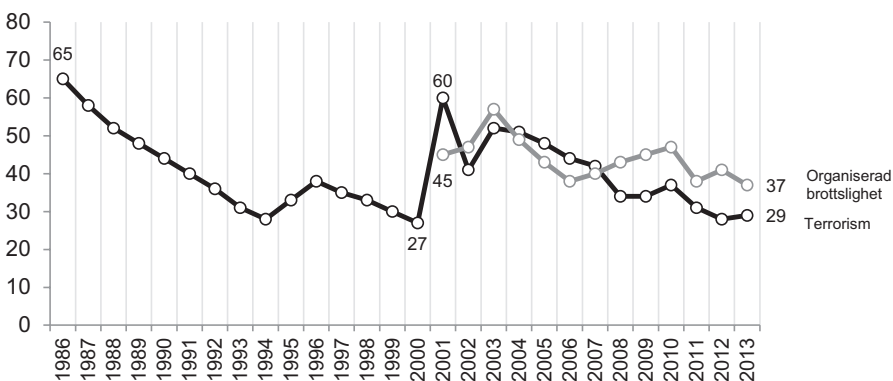
Hotbilder styr tvångsmedelsopinionen?

En utgångspunkt för vår förståelse av övervaknings- och tvångsmedelsopinionen är att det är rådande hotbilder som påverkar hur mycket tvångsmedelsanvändning medborgarna kan acceptera. Så har det varit tidigare i historien. I tider då samhällsomstörtande ideologier vinner mark, om säkerhetsläget i Sveriges närområde försämras, eller om terrorism och brottslighet växer, kan vi förmoda att stödet för tvångsmedelsanvändning blir starkare bland medborgarna, även om det är deras egna fri- och rättigheter som inskränks. Men är det verkligen så?

SOM-undersökningarna har visat att det mycket riktigt existerar en svag samvariation mellan hotuppfattningar och attityder till tvångsmedel. Ju mer oroade människor är för saker som terrorism, organiserad brottslighet, nynazism och situationen i Ryssland, desto mer restriktiv tenderar man att vara till tvångsmedelsanvändning i situationer när den nationella säkerheten är hotad.³

Även på aggregerad nivå kan vi se en utveckling under de senaste tio åren där svenska folkets oro för terrorism och organiserad brottslighet försvagas. Andelen svenskar som upplevde terrorism som mycket oroande växte mycket kraftigt mellan 2000 och 2001, från 27 till 60 procent, som en följd av terrorattacken den 11 september 2001. Sedan dess har oron för terrorism genomgått en oavbruten försvagning. I den senaste mätningen 2013 är andelen oroade för terrorism tillbaka på samma nivå som före WTC-attacken (29 procent). Även oron för organiserad brottslighet har minskat under samma period. Vi har tyvärr inte tillgång till samma långa tidsserier för krigsoro eller oro för utvecklingen i Ryssland (för fler analyser av orosuppfattningar, se inledningskapitlet i denna volym).

Figur 2 Svenska folkets oro för terrorism och organiserad brottslighet 1986-2013. Andel som uppfattar hotet som mycket oroande (procent).

Kommentar: Frågan lyder: "Om du ser till läget idag, vad upplever du själv som mest oroande?". Fyra svarsalternativ: "mycket oroande; ganska oroande; inte särskilt oroande; inte alls oroande." Resultaten avser dem som svarat "mycket oroande" bland dem som besvarat frågan.

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 1986-2013.

Mönstermatchning och indicier i all ära. Vi kan förstås inte leda i bevis att det är förändrade hotbilder som påverkat människors inställning till tvångsmedel i mer restriktiv inriktning under det senaste decenniet. Vi konstaterar att det i det rika SOM-materialet finns en viss samvariation mellan uppfattade hot mot nationell säkerhet och inställning till tvångsmedel på såväl individnivå som aggregerad nivå. I det här sammanhanget har vi inte möjlighet att fördjupa analyserna av hur och på vilket sätt dessa båda fenomen är sammankopplade.

Svenska folkets mer restriktiva inställning till tvångsmedel kan också vara en följd av den nyhetsrapportering om Wikileaks och kanske främst Edward Snowdens avslöjanden som präglade de senaste åren. Genom Snowdens avslöjanden vet vi nu att övervakningen varit mycket mer omfattande än vad de flesta medborgare tidigare varit medvetna om och att den genomförts under former som lämnar mycket i övrigt att önska med avseende på demokratisk insyn och kontroll.

Övervakning som politisk stridsfråga?

Demokratiska rättsstater vilar på grundlagsskyddade medborgerliga fri- och rättigheter. Medborgarna kan förvänta sig att staten står som garant för, och skyddar deras grundläggande rättigheter. Det är för medborgarna den demokratiska rättsstaten existerar. Mot bakgrund av detta är det också rimligt att tillfråga folket självt om under vilka omständigheter det är berett att inskränka sina medborgerliga fri- och rättigheter.

I det här kapitlet har vi undersökt i vad mån olika tvångsmedel såsom till exempel kameraövervakning, telefonavlyssning, censur och åsiktsregistrering betraktas som acceptabla för att motverka nationella säkerhetshot? Vi visar att det finns en stor variation i svenska folkets inställning till olika tvångsmedel. Kameraövervakning, telefonavlyssning och post- och paketkontroll uppfattas som acceptabla tvångsmedel av ett stort flertal, medan attityderna till censur, mötesförbud och åsiktsregistrering är tydligt restriktiva.

Trenden över tid är tydlig. Överlag har svenska folket blivit mer restriktiva i sin inställning till tvångsmedel under perioden 2002-2013, med undantag för kameraövervakning där utvecklingen går i motsatt riktning. En tänkbar förklaring till utvecklingen är att det är uppfattningarna av hot mot den nationella säkerheten som försvagats sedan 2002, i kombination med de uppmärksammade avslöjandena om en existerande gigantisk övervakningsapparat, uppbyggen av olika amerikanska myndigheter.

Trots den omfattande debatten har de största politiska partierna i huvudsak valt att inta en låg profil i frågan. Det återstår att se om detta tysta konsensus kommer att hålla i sig eller om övervakningen av enskilda medborgare genom digitaliseringens främjande av öppenhet och transparens kommer att leda till utmejslande av nya politiska konfliktlinjer kring dessa frågor.

Noter

- ¹ Forskningsprogrammet "Övervakningshistoria" ingick i en regeringsinitierad forskningsatsning kring svensk militär underrättelse- och säkerhetstjänst från 1920-talet fram till 1980. Flera av de i programmet medverkande forskarna kritiserade regeringen för att den inte på ett tillfredsställande sätt hanterade sekretessfrågorna och att forskarna därför inte fick tillgång till det material som behövdes för att på ett fullödigt sätt besvara forskningsfrågorna. Se Jönsson (2000) samt Bjereld & Demker (2006).
- ² Cronbachs alpha-värde för tvångsmedelsindex där "ingen uppfattning" och "bör kunna användas men bara i undantagsfall" slagits ihop och används som mittenkategori är .76, .77 respektive .75 i 2002, 2008 och 2013 års SOM-undersökningar. Polynomial mokenskalning (Stata-kommandot msp) indikerar också utmärkt skalbarhet för ett kumulativt tvångsmedelsindex (Loevingers H=.51).
- ³ I 2002 och 2008 års undersökningar finns en korrelation (tau-b) mellan graden av oro för terrorism och vårt tvångsmedelsindex (+.22). Motsvarande korrelation 2008 mellan oro för situationen i Ryssland och tvångsmedelsindex är dock klart svagare (tau-b=+.05). Motsvarande korrelationer för nynazism 2002 är +.07 och för organiserad brottslighet 2002 +.20. Liknande samvariationer existerar inte när det gäller oro för exempelvis miljöförstöring, försämrade havsmiljö, religiösa motsättningar eller ekonomiska kriser som inte är relaterade till frågan om nationell säkerhet.

Referenser

- Bjereld, Ulf & Marie Demker (2006). *Främlingskap. Svensk säkerhetstjänst och konflikterna i Nordafrika och Mellanöstern*. Lund: Nordic Academic Press.
- Bjereld, Ulf & Henrik Oscarsson (2009). Folket och FRA. I Holmberg, Sören & Lennart Weibull, Red. (2009). *Svensk höst. SOM-rapport 46*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Ekengren, Ann-Marie & Henrik Oscarsson (2002). *Det röda hotet : de militära och polisiära säkerhetstjänsternas hotbilder i samband med övervakning av svenska medborgare 1945-1960*. Lund, Nordic Academic Press.
- Ekengren, Ann-Marie & Henrik Oscarsson (2003). Svenska folkets inställning till tvångsmedel. I Holmberg, Sören & Lennart Weibull, Red. (2003). *Fåfångans marknad. SOM-rapport 33*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Hjort, Magnus (1998). *Folk och försvar och kampen mot den femte kolonnen. En studie i framväxten av Övervaknings-Sverige under 1950-talet*. Stockholm, Historiska institutionen, Stockholms universitet.

- Jönsson, Christer (2000). *Sanning och konsekvens? Erfarenheter från forskningsprogrammet om militär underrättelse- och säkerhetstjänst*. Brytpunkt. Stockholm: HSR.
- Lustgarten, Laurence & I. Leigh (1994). *In from the cold: national security and parliamentary democracy*. Oxford, Oxford University Press.
- Ross, Alf (1948). *Varför demokrati?* Stockholm, Tidens Förlag.

